

KIBERJINOYATCHILIK VA UNING ZAMONAVIY JAMIYATGA TA'SIRI

Xolmurotov Bobur Ulug'bek o'g'li

Qoraqalpoq davlat universiteti Yuridika fakulteti Yurisprudensiya (faoliyat turlari bo'yicha) yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kiberjinoyatchilikning mohiyati, asosiy turlari va kelib chiqish sabablari tahlil qilinadi. Shuningdek, uning zamonaviy jamiyatga ko'rsatayotgan salbiy ta'siri, xususan iqtisodiy zararlar, shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi va davlat tizimlariga tahdidlari yoritilgan. Maqolada kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishning huquqiy asoslari va amaliy chora-tadbirlari ham ko'rib chiqilgan. Muallif tomonidan kiberxavfsizlikni ta'minlash hamda fuqarolarning raqamli savodxonligini oshirish muhimligi asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *kiberjinoyatchilik, kiberxavfsizlik, axborot xavfsizligi, internet, firibgarlik, phishing, hacking, zararli dasturlar, raqamli texnologiyalar, huquqiy javobgarlik.*

So'nggi yillarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi natijasida internet foydalanuvchilari soni keskin oshdi. 2025-yil holatiga ko'ra, dunyo bo'yicha internetdan foydalanuvchilar soni 5 milliarddan oshib, umumiy aholining qariyb 63 foizini tashkil etmoqda. O'zbekistonda esa internet foydalanuvchilari soni 32 milliondan ortiq bo'lib, raqamli xizmatlardan foydalanish darajasi tobora ortib bormoqda. Shu bilan birga, kiberjinoyatlar soni ham oshib, xalqaro ma'lumotlarga ko'ra, har yili ular oqibatida yetkazilayotgan iqtisodiy zarar 6 trillion AQSh dollaridan ortiqni tashkil etmoqda.

Mazkur muammoning dolzarbligi davlat siyosati darajasida ham e'tirof etilib, Shavkat Mirziyoyev tomonidan raqamli sohada xavfsizlikni ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni bilan tasdiqlangan "Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da kiberxavfsizlikni mustahkamlash va kiberjinoyatchilikka qarshi kurashish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan[1].

Kiberjinoyatchilik zamonaviy axborotlashgan jamiyatda eng tez rivojlanayotgan jinoyat turlaridan biri hisoblanadi. Ushbu tushuncha kompyuter texnologiyalari, internet tarmoqlari va axborot tizimlari orqali sodir etiladigan ijtimoiy xavfli qilmishlarni o'z ichiga oladi. Kiberjinoyatchilikning huquqiy asoslari xalqaro darajada Budapest Convention on Cybercrime orqali shakllantirilgan bo'lib, mazkur hujjatda kiberjinoyatlarning asosiy turlari va ularga qarshi kurashish mexanizmlari belgilab berilgan. Milliy darajada esa bu munosabatlar O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi normalari bilan tartibga solinadi, unda kompyuter axborotidan noqonuniy foydalanish,

tizimlarga ruxsatsiz kirish va axborotni yo'q qilish kabi harakatlar jinoyat deb e'tirof etilgan[2,3].

Kiberjinoyatchilik turli shakllarda namoyon bo'lib, ular orasida phishing, hacking, zararli dasturlar tarqatish hamda onlayn firibgarlik eng keng tarqalgan hisoblanadi. Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, Interpol ma'lumotlariga ko'ra, barcha kiberjinoyatlarning qariyb 60 foizi aynan ijtimoiy muhandislik va phishing usullari orqali amalga oshiriladi. Cybersecurity Ventures tadqiqotlariga ko'ra esa, dunyo bo'yicha har 11 soniyada bitta kiberhujum sodir bo'layotgani qayd etilgan. Bu esa mazkur jinoyat turining qanchalik keng tarqalganligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda ham kiberjinoyatchilik holatlari so'nggi yillarda sezilarli darajada oshgan. Xususan, ichki ishlar organlari ma'lumotlariga ko'ra, asosan bank kartalari bilan bog'liq firibgarlik, ijtimoiy tarmoqlar orqali aldov yo'li bilan pul o'zlashtirish va shaxsiy ma'lumotlarni qo'lga kiritish bilan bog'liq jinoyatlar ko'paygan. Amaliyotda ko'p uchraydigan holatlardan biri — fuqarolarga o'zini bank xodimi sifatida tanishtirib, SMS-kod yoki karta ma'lumotlarini so'rab, pul mablag'larini yechib olishdir. Bundan tashqari, soxta onlayn do'konlar orqali ham ko'plab firibgarlik holatlari qayd etilmoqda. Bu esa aholining raqamli savodxonligi yetarli darajada emasligini ko'rsatadi[3,4,5].

Kiberjinoyatchilikning jamiyatga ta'siri nihoyatda salbiy bo'lib, u nafaqat iqtisodiy zarar yetkazadi, balki fuqarolarning shaxsiy hayotiga ham tahdid soladi. Cybersecurity Ventures hisob-kitoblariga ko'ra, 2025-yilga kelib global kiberjinoyatlar oqibatida yetkazilgan zarar miqdori 6 trillion AQSh dollaridan oshgan. Bu ko'rsatkich ko'plab rivojlangan davlatlarning iqtisodiy ko'rsatkichlari bilan tenglashadi. Shuningdek, shaxsiy ma'lumotlarning tarqalishi fuqarolarning bank tizimlari va elektron xizmatlarga bo'lgan ishonchini pasaytiradi. Davlat organlariga nisbatan amalga oshiriladigan kiberhujumlar esa milliy xavfsizlikka jiddiy tahdid tug'diradi[6,7].

Mazkur muammoga qarshi kurashish kompleks yondashuvni talab etadi. Xalqaro darajada United Nations Office on Drugs and Crime tomonidan kiberjinoyatchilikka qarshi samarali qonunchilikni shakllantirish va davlatlar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan. O'zbekistonda ham bu borada qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, kiberxavfsizlik tizimlarini rivojlantirish, maxsus vakolatli organlar faoliyatini takomillashtirish va aholining raqamli savodxonligini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Amaliy jihatdan esa foydalanuvchilarga kuchli parollardan foydalanish, shaxsiy ma'lumotlarni oshkor qilmaslik, noma'lum havolalarga kirmaslik va ikki bosqichli himoya tizimlarini joriy etish tavsiya etiladi[8].

Shunday qilib, kiberjinoyatchilik global va milliy darajada jiddiy muammo bo'lib, unga qarshi kurashishda nafaqat davlat organlari, balki har bir fuqaroning ham mas'uliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, kiberjinoyatchilik zamonaviy jamiyat taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq bo'lgan murakkab va dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Axborot texnologiyalarining keng rivojlanishi natijasida ushbu jinoyat turi tobora takomillashib, yangi shakllarda namoyon bo'lmoqda. Natijada u nafaqat alohida fuqarolar, balki butun jamiyat va davlat xavfsizligiga jiddiy zarar yetkazmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kiberjinoyatchilikning oldini olishda faqatgina huquqiy choralar yetarli emas. Bu borada kompleks yondashuv zarur bo'lib, u qonunchilikni takomillashtirish, zamonaviy kiberxavfsizlik texnologiyalarini joriy etish hamda aholining raqamli savodxonligini oshirishni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, fuqarolarning shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish borasidagi bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, kiberjinoyatchilikka qarshi kurashishda xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, ilg'or tajribalarni o'rganish va amaliyotga joriy etish zarur. Faqatgina shu yo'l bilan kiberxavfsizlikni ta'minlash va jamiyatni ushbu tahdiddan himoya qilish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"
2. Convention on Cybercrime (Budapest Convention), Budapest, 23.XI.2001 // Council of Europe.
3. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.
4. INTERPOL. Cybercrime: Global Report 2023. – Lyon: INTERPOL, 2023.
5. Morgan S. Cybersecurity Ventures Report 2025. – New York: Cybersecurity Ventures, 2025.
6. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi. Kiberjinoyatchilik bo'yicha statistik ma'lumotlar, 2024. – Toshkent.
7. Morgan S. Global Cybercrime Damages Report 2025. – Cybersecurity Ventures, 2025.
8. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Comprehensive Study on Cybercrime. – Vienna: UNODC, 2023.